SAKRIVENI PASOŠ

Pohita vladika u Stanjeviće da dočeka Mazurevskog – prema dogovoru trebalo je da se tamo sretnu toga jutra.

Tek što je stigao sa svoja tri momka, javiše mu da su uza stranu opazili ruskog konzula sa pratnjom. Ispred njegova konja išla su dva dobro naoružana soldata s visokim kapama, a nešto dalje za plećima još dva.

Vladika nije imao vremena da se pobliže sporazumije sa Dolčijem.

Žurno izađe da dočeka Mazurevskog.

Išetaše i kaluđeri, a po jedan momak stade lijevo i desno od ulaza u manastir.

Konzul lakim pokretom sjaha i popravi utegnut oficirski mundir, pa se hitro pokloni vladici.

Razgovor o običnim stvarima – vremenu, putovanju, kako u Kotoru? kako na Cetinju? – potraja nešto duže nego obično. Vladici su se zatezale riječi. A Mazurevski je govorio nešto brže i otresitije nego što je i sam želio. Ali, onaj mučni dio razgovora i posla morao je da nastupi.

Započe konzul:

Dakle, vaše preosveštenstvo prihvata zahtjev da Dolčiju sudi crnogorski «kuluk»?

Ako se nađe da je Dolči išta skrivio.

Pa to je već svakome jasno!

Ne prenaglite, gospodine konzule! Pristao sam da dođete ovamo da biste se uvjerili u Dolčijevu nevinost!

Mazurevski naoko dobrodušno širi ruke i osmjehuje se:

On je varao. Uostalom, sve će se dokazati. Evo, jeste li vidjeli – nije htio ni da me dočeka!

Ponosit je. Osjeća se kao optuženik.

Svašta se u svijetu dešava – čak i djevojci umire muž. No, da krenemo na posao. Hoćemo li zajedno pregledati Dolčijeve papire?

Ja sam vladika, meni ne priliči takva rabota.

Onda ću sam, s vašim dopuštenjem.

Kad zakucaše na vrata i uđoše, Dolči se lagano ispravi iza grubo otesanog stola.

Nevisok, lice obrijano, naborano, oči sivo-modre, nad čelom pukao rumeni proplanak, a naokolo vijenac bijelih vlasi. Držeći ruke niza se, on se nakloni finim, odmjerenim pokretom glave i zastade u očekivanju. Trudi se da izgleda što smireniji, ali ipak ubrzano diše, nadimaju se uzana prsa.

Ne gledajući mu u oči, vladika izgovara:

Dolči, gospodin ruski konzul Mazurevski došao je da porazgovara sa mnom o koječemu drugom, pa... i o tvom slučaju.

O kakvom slučaju, sveti vladiko? Zar postoji neki slučaj?

Ti znaš za optužbe i znaš da sam te branio. Sad gospodin konzul želi da ponešto i lično provjeri. On će pregledati sve tvoje spise, sve hartije. Stani, to je za tvoje dobro! Nek se vidi da nemaš nikakva zla djela na duši!

Ne dopuštam, sveti vladiko!

Kako reče?

Vladici počinje da se grči donja vilica.

Ako vi hoćete da pregledate moje hartije, možete to u svako doba učiniti. Ali, neko strano lice, oprostite, makar to bio i gospodin konzul – nipošto! Prije ću se ubiti svojom rukom!

Mazurevskom plane lice:

Vi se protivite zato što nešto krijete!

Dolči za tren sklopi oči, udahne, pa kaže tiho:

Za koga me vi smatrate? Ja sam čist na svom poslu, kao pas idem za vladičinom rukom dvadeset godina. Sad najednom iskrsava nekakav moj slučaj.

Sumnja postoji i ja sam došao da sve izvidim. Ako ste sigurni u sebe, to je u vašem interesu.

Ali, gospodine konzule, i kad bih imao kakve, što vi kažete, sumnjive hartije, zar bih ovdje čekao s njima i čuvao ih dok vi dođete?

Glas je tih, ali oči divlje plamte. Vladiku podjaruje ovakav njegov otpor i ne može da dođe k sebi: je li to onaj njegov stari, smireni i razboriti Dolči? Je li to čovjek kojem je vjerovao skoro kao sebi samom? Otkud se to u njemu začе nešto i njemu i vladici strano, nešto tvrdo i surovo?

Najzad, meni se više ne čeka! – izgovori odlučno Mazurevski i kroči bliže stolu.

Stanite! – vrisnu Dolči. – Hoću da znam ko vam je dopustio da to činite?

Vladika.

Uzdignuta Dolčijeva ruka podrhtava i spušta se k čelu. Oči mu šaraju po stolu.

Ja sam se saglasio! – kaže vladika i osjeća u svom glasu neki tuđ, bezdušan prizvuk.

Dolčijeva ruka klone do prsiju, pa do tvrdih korica knjige koja je pred njim. I glava mu se spušta malo ukoso, k jednom ramenu. Čelo pocrveni, pa se ospe bljedilom.

Ne može vladika da ga gleda više. Naglo se okreće i grabi k vratima i tamo se sudara s konzulovom stražom. Ode.

Sad starac podiže glavu. Oči mu vlažne. Čini mu se da je od suza obnevidio – pred očima mu se giba samo izobličeni konzulov lik, ali i vladika je negdje tu.

Sveti vladiko, vi možete narediti da se pregledaju državne hartije. Vi ste gospodar. Ali, onim što je moje mogu samo ja raspolagati... Ako je pismo, ako je stih moj, ako je draga uspomena... Ne, vi ste plemenit čovjek, ja to znam; vi nećete dopustiti da mi razdiru njedra ili izvrću čakšire. Ja sam onaj vaš Frano. Vi nećete dozvoliti da me ponize... Aj, ne odgovarate! Vi zaista mislite da me treba prebirati kao špijuna ili običnog tata? Ne ćutite, zaboga! Zar vi to zaista mislite, sveti vladiko?

Mazurevski mu se unosi u lice:

Ne buncajte! Ne pretvarajte se! Ako hoćete da znate, ja sam ovdje izvršilac carske volje!

Tada se Dolči naglo otrijezni. Obazre se po odaji i istupi naprijed:

Moje stvari ne smijete ni dirnuti!

Sklonite se!

Ne preko mene živa!

Vi krijete špijunsku arhivu!

Upade straža. Vidješe kako su se vladičin sekretar i ruski konzul ščepali za prsa i ramena, a hartije i knjige sa stola razletjele po podu.

Držite razbojnika! – viče Mazurevski.

Snažne šake otrgoše Dolčija. Tiskali su ga prema vratima, muvali ga u rebra i uvrtali mu ruke:

Uhapsite ga! Okujte izdajnika!

A starac se tetura. Izgubio je glas, pa samo otvara usta, iz kojih prodire šištanje i kapljice pljuvačke.

Vodite ga!

Dolčijeve noge zapinju o prag, ruke se davljenički hvataju za dovratak i glava se zabacuje natrag, a oči samo traže Mazurevskog – ne priznaju da je obračun završen.

I stvarno, obračun je tek počeo.

Dolčija drži straža pred vratima. Mazurevski premeće

po papirima i zagleda u svaki kutak odaje, a vladika krupnim koracima obilazi oko manastira i sve nešto sam sa sobom razgovara. Teško bi i on razabrao – koga to kori, koga li kune i pravda. Sebe ili Dolčija ili tog oštrog Malorusa ili neke proklete nevidljive prste koji su se umiješali između njih, pa izobličuju ljudska lica, zapinju otrovne strijele i čvorove u grlu zavezuju.

Izleti konzul, raskopčana mundira, znojav, razbarušen.

Našao sam! Evo, tu su dokazi! Pisao je nekakva pisma Francuzima!

Vladika pojuri k njemu sav usplahiren.

Dajte da vidim!

Evo, pogledajte... Evo!

Oči vladičine upijaju se u hartije.

Pa to su obična pisamca. Nešto je molio jednog đenerala privatno.

He, molio, molio. Znamo mi! Glavne je hartije sigurno spalio ili negdje zakopao. Ali, imam još neke dokaze, samo ja ću za njih znati!

Bogom vas kumim, gospodine konzule, pokažite mi sve što imate! Hoću da znam živu istinu. Vjerujte, meni je sve ovo teže nego samome Dolčiju.

Pa vidjeli ste!

Ali to ništa ne govori. Vi spominjete još neke hartije.

Da, ovaj... znate, preosveštenstvo... još ću ja naći. Neću se smiriti dok ne nađem!

I Mazurevski kao vjetar odjuri u manastirske odaje, mašući u trku onim papirima.

Vladika vidi kako Dolčija odvode u podrum pokrajne zgradice.

Ne može da odoli, primiče se zidinama. Dopiru udarci i jauci. Ali, jauk nekako tuđ, samo na mahove ima nešto od boje Dolčijeva glasa.

«Šibljikaju ga! Hoće da mu iznude priznanje!»

Od svakog udarca trza se vladičino rame. On bi da ode što dalje od toga mjesta – kako bi sad dobro bilo obresti se na onoj tamnomodroj mirnoj pučini, pa ne čuti ljudskoga glasa, biti na glatkoj crti između nijemih dubina iznad i ispod, samo na čunu vitih rebara. Ali, o rebra mu biju kivni udarci i negdje dolje ječi podrumska tama.

«To šibljikaju mene! Nije istina! Ti si na vedrome danu, laki vjetar prokrada ti se između stasa i mantije. A njega tuku, tuku ga dolje i za njegova i za tvoja djela, sveti... prokleti vladiko!»

U nekoliko koraka obrete se pred vratima i drmnu ih. Bila su iznutra zamandaljena. On stade udarati pesnicama, laktovima, čelom.

Otvori Mazurevski.

Prestanite, za ime boga! Ne udarajte više toga čovjeka!

Konzul u tren oka ocijeni mučno vladičino stanje i, bojeći se da ne pokvari ono što je dosad već postigao, odmah naredi da ne muče Dolčija.

A kad se vrati vladici, reče:

Ni pod najtežim udarcima nije htio ništa priznati.

A je li išta, išta rekao?

Samo je škripio zubima i stenjao... Ah, da, jednom je pitao: «Znaš li za ovo, vladiko?»

Gospodine Mazurevski, bilo je potrebno da me obavijestite prije no što ste ga podvrgli mučenju.

Shvatio sam da je on sada moj zarobljenik.

Zar se nijesmo sporazumjeli da mu sude Crnogorci?

Tačno. Da mu sude – ali, ovo je još ispitivanje. Ja moram sudu podnijeti dokaze.

Vladika se bez riječi udalji.

A konzul naredi da okuju Dolčija.

Da ga okuju? – čudi se jedan vladičin momak, koji se

našao u blizini. – Otkud im sad okovi, za ime nebesa?

Konzul je već ranije i na to mislio. Znao je da u vladike crnogorskoga nema ni tamnica ni okova, pa ih je valjalo ponijeti sa sobom.

Otrča jedan soldat i donese teške bisage ispod kojih su se znojili bokovi konzulova konja.

Odvukli su Dolčija u jedan sobičak da mu na danjem svjetlu lakše namjeste gvožđa.

On se prostrije po prašnjavu podu. Ječao je i okretao glavu u stranu, krijući oči od svakoga.

Zadigoše mu košulju – leđa sva modra i crna od podlivene krvi.

Najednom, jedan se vojnik ispravi. Držao je u ruci umašćene kožne korice. Rasklopi ih i ugleda nekakav papir. Brzo otrča do konzula i predade mu šta je našao.

Mazurevski se ovome veoma obradova. Ustrča se okolo i stade raspitivati i vladičine momke gdje im je gospodar.

Hajde, nađite ga!

Pa i sam krenu okolo.

U neko doba nađoše vladiku kako sjedi na jednoj međi, s licem među šakama.

Konzul mu priđe.

Oprostite što smetam, vaše preosveštenstvo.

Zar ne mogu imati ni trenutak mira?

Ali, ovo je veoma važno! Vjerujem da će i vas zanimati. Evo što je nađeno kod Dolčija.

Pasaport! – uzviknu vladika.

Da. Krio ga je u donjim haljinama.

Nijesam za to znao.

A pogledajte malo bolje: jeste li vi to pisali?

«Kakva je ovo napast od čovjeka! Samo ispituje, kao da je rođen u policiji!»

Vladika bi najradije rekao da je on napisao taj pasoš, ali ne može da prevali laž preko jezika.

«Dolči bi za tebe i slagao i ukrao i prevario. I oca bi rođenoga obmanuo samo da izbavi mene iz kakve bijede. A ja, kako ću? Ne mogu, po sto puta ne mogu!»

I vladiku muči ova duga pauza i osjeća na svom licu upitni pogled konzulov.

I najzad kaže:

Koliko se sjećam, moja ruka nije to pisala.

Izvinite, da li ste sigurni? Zagledajte, vi ćete poznati svoj rukopis.

Još jednom vladika razgleda hartiju, pa odlučno izgovara:

Ne, nijesam to pisao. A slično je mojem rukopisu, neko me vješto podražavao.

Neko? Dolči!

Tren-dva ćute obojica. Opet konzul prekida tišinu:

A možda ste odobrili da se ovaj pasaport ispuni i potvrdi u vaše ime?

Ni to. Sad prvi put čujem o svemu.

Znači da je Dolči falsifikovao vaš rukopis i potpis i udario vaš pečat.

Vladika razočarano gleda put zidina Budve dolje u nizini i gorko kaže:

Ako je sposoban da to učini, možda je i koješta drugo šarao u moje ime.

«Zašto tako govoriš! – kori sebe u isti mah. – Hoćeš da ga ocrniš, ne bi li ti bilo lakše na duši. Možda bi se i ti radovao svemu što tereti Dolčija.»

Vidite, vaše preosveštenstvo, taj čovjek se spremao da pobjegne – imao je još i francuski pasaport. Zar nevinom čovjeku padaju na um takve misli, pogotovu kad je uživao vašu punu zaštitu?... Ne, čekajte! Nijesam htio da okrivljujem i vas. Konačno, vi ste bili prevareni. Šta ste mogli znati o njegovim potajnim poslovima?

Samo ne recite da sam naivan i da sam bio kao dijete!

Ali, izvinite, samo rekoh da vi nijeste znali o njegovom tajnom radu.

Molim vas da o tome više ne govorimo.

Vladika ustade i nadmaši stasom Malorusa.

A kad će biti suđenje? – upita ovaj.

To ćemo vidjeti. Nadam se, ubrzo. Ni meni se ne čeka u ovakvom stanju. Nek se što prije raščisti. Trebaće na Cetinju okupiti sudije i neke viđenije glavare.

Mazurevski se pred veče uputi u Kotor, a ostavi dva vojnika da čuvaju Dolčija zajedno s vladičinim momcima.

Niz konjske bokove visili su bisazi bez okova.

SADRŽAJ POGLAVLJE 25.